

ШЛЯХИ ВИВЕДЕННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ З «ТІНІ»

Вступ. Однією з найбільших проблем, яка гальмує розвиток національної економіки та спричиняє дефіцит Пенсійного фонду України, є «тінізація» вітчизняного бізнесу та виплата заробітної плати «в конвертах». Оскільки такий бізнес не обліковується в державному реєстрі, Державній фіскальній службі, Пенсійному та інших соціальних фондах, він не сплачує податків та єдиного соціального внеску. При цьому, найбільш втрат від нелегальної виплати заробітної плати зазнає Зведений бюджет України. Це обумовлено тим що від розміру фонду оплати праці підприємств визначається сума сплачуваного ними податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску.

Слід відзначити, що з метою «детінізації» бізнесу та виплат заробітної плати законодавці України кілька разів вносили зміни в законодавчу базу, проте це не дало очікуваних результатів. З цього можна зробити висновок що зазначена проблема залишається актуальною та потребує пошуку нових шляхів вирішення.

Аналіз досліджень зазначеної проблеми. Питання «детінізації» національної економіки знаходиться в полі досліджень відомих вітчизняних вчених-економістів з середини дев'яностих років ХХ століття. Свої наукові праці дослідженню зазначеної проблеми присвятили О. Амоша, В. Вишневський, В. Геєць А. Гриценко, А. Крисоватий, В. Лановий, І. Лютий, В. Опарін, В. Пинзеник, А. Соколовська, В. Федосов, А. Філіпенко, І. Чугунов, А. Чухно, С. Юрій та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій на окреслену тему та зміни у вітчизняному законодавстві, зусилля Уряду та Верховної ради України щодо легалізації виплат заробітної плати виявилися марними.

Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Відповідно до наведеного, метою цієї статті визначено оцінювання дій Уряду та Верховної ради України щодо виведення заробітної плати з «тіні», дослідження причин їх невдач та розроблення рекомендацій для вирішення означеної проблеми.

Сформульована мета передбачає вирішення таких завдань:

- дослідження наслідків запровадження в Україні пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб та оцінювання втрат Державного бюджету України від недоотримання находжень від цього податку;
- оцінка доцільності та ефективності змін проведених в законодавстві України щодо зниження ставки єдиного соціального внеску;
- розроблення пропозицій для створення сприятливого середовища для виведення в нашій країні заробітної плати з «тіні».

Результати дослідження. Оскільки від наповнюваності Державного бюджету країни залежить здатність

держави реалізувати свої функції та фінансувати інноваційний розвиток національної економіки, необхідно забезпечити своєчасну і повну сплату податків всіма платниками. Власне цим цілям повинна слугувати податкова система країни. При цьому, кожний з громадян країни повинен відчувати справедливість цієї системи та отримувати адекватні сплаченим податкам послуги.

На думку відомого українського вченого в сфері оподаткування В. Вишневського «Принципи оподаткування повинні ґрунтуватися на об'єктивних, стало повторюваних зв'язках між економічними явищами. Тільки за такої умови можна розраховувати на отримання передбачуваних результатів їх застосування» [1, с. 70]. Отже, якщо держава не отримує до свого бюджету заплановану суму коштів від певного податку, то це свідчить, в першу чергу, про недосконалість системи оподаткування та її невідповідність принципам соціальної справедливості.

Як зазначає А. Соколовська «... очевидною є орієнтація цієї групи країн (Литви, Латвії, Естонії та Словаччини. – Автор) у процесі проведення податкових реформ на підвищення ефективності своїх податкових систем, тоді як забезпечення соціальної справедливості й рівності в оподаткуванні не належить до числа їхніх пріоритетних завдань. Натомість базовим принципом побудови податкових систем розвинених європейських країн є принцип соціальної справедливості» [2, с. 66].

Відповідно і Україну слід віднести до цієї групи країн, які реформування власних податкових систем здійснюють з метою підвищення їх ефективності (реалізації фіскальної функції), а не з метою забезпечення соціальної справедливості.

Таким чином, проблему уникнення сплати окремими вітчизняними платниками податку на доходи фізичних осіб через організацію нелегальних робочих місць та «тінізацію» виплат заробітної плати слід пояснювати не несвідомістю вітчизняних платників податків, а помилками в реформуванні цього податку.

Першою спробою України з «детінізації» бізнесу та виплат заробітної плати слід вважати запровадження з 2004 року пропорційної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. Ця міра тодішніми реформаторами пояснювалася необхідністю зниження податкового навантаження на великий бізнес та застосування однакового підходу до всіх платників податків. Однак, насправді в цьому випадку держава розписалася в своєму безсиллі забезпечити ефективний контроль за легалізацією бізнесу та сплатою податку всіма платниками.

Тому, з метою заохочення українських підприємств та підприємців до легалізації свого бізнесу замість прогресивної шкали оподаткування доходів найманих працівників з максимальною ставкою 40%, яка діяла в нашій країні до 2004 року, була введена одна ставка – 13%, яка в 2007 році зросла до 15%. Проте зазначений захід не забезпечив очікуваний результат.

Так, якщо у 2003 році сума зібраного податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) становила 5,06% від валового внутрішнього продукту (ВВП) України, то в 2004 році вона зменшилася до 3,83%. В 2005 році цей показник зріс до 3,92%, 2006 – 4,19%, 2007 – 4,83% (табл. 1). Таким чином до кризи 2008–2009 років наша країна не змогла забезпечити збирання зазначеного

податку на рівні показника 2003 року (останнього року коли діяла прогресивна шкала оподаткування).

Протягом 2008–2009 років аналізований показник знаходився на рівні 2007 року (4,84–4,87%), а в 2010–2011 роках знизився до 4,46%. В 2013 році він знову зріс (4,79%), але був нижчим від показника 2007 року і звісно від показника 2003 року.

Таблиця 1

Частка податку на доходи фізичних осіб у ВВП України у 2003–2013 роках *

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Сума ПДФО, млн грн	13521	13213	17325	22791	34782	45896	44485	51029	60225	68092	72151
ВВП, млрд грн	267	345	441	544	721	948	913	1121	1349	1459	1506
Частка ПДФО у ВВП, %	5,06	3,83	3,92	4,19	4,83	4,84	4,87	4,55	4,46	4,67	4,79
Втрата Державного бюджету України від ПДФО, млн грн	-	4250	5012	4743	1687	2077	1728	5673	8045	5738	4027

* Складено за даними [3].

Отже, в результаті запровадження в 2004 році пропорційної шкали оподаткування доходів фізичних осіб Україна не тільки не добилася «детінізації» виплат заробітної плати, а й недоотримала у Державний бюджет країни значні суми коштів від цього податку. Так, через запровадження пропорційної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, щорічно у 2004–2006 роках в Державний бюджет України не надходило по 4–5 млрд грн ПДФО, у 2007–2009 роках – 1,7–2,1 млрд грн, у 2010–2013 роках – 4–8 млрд грн, а разом за 10 років наша держава не отримала до свого бюджету 43 млрд грн.

Водночас, слід зазначити, що, із запровадженням пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб, податкове навантаження на платників цього податку з високими доходами зменшилося, тоді як для групи найманих працівників з низькими доходами воно зросло.

Тому, ще під час запровадження цієї системи оподаткування населення ПДФО окремі вчені критично відносилися до такого кроку вітчизняних законодавців. Так, ще у 2007 році І. Лютий та В. Тропіна обґрунтували, що в Україні: «Існування надмірного податкового тягаря більшою мірою зумовлене іншими факторами, серед яких – нерівномірний розподіл податкових зобов'язань між платниками податків, недотримання принципу їх рівності перед законом, а також причинами, що перебувають за межами податкових правовідносин» [4, с. 22].

А. Крисоватий вважає, що: «... сподівання, що таке податкове нововведення (запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб. – Автор) сприятиме зростанню ВВП за рахунок детінізації економіки, були безперспективними хоча б тому, що, за незмінних ставок відрахувань до Пенсійного фонду та фондів державного соціального страхування, у суб'єктів господарювання не виникло стимулів відобразити в офіційній звітності реальну заробітну плату» [5, с. 14].

Тому, на нашу думку, одним з основних напрямів реформування вітчизняної системи оподаткування, який

забезпечить зростання надходжень до Зведеного бюджету України, є повернення до прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб. При цьому країна отримає механізм для зниження податкового навантаження на осіб з найменшими доходами.

Поряд з податком на доходи фізичних осіб, вплив на рівень «тінізації» виплат заробітної плати здійснює ставка єдиного соціального внеску. Тому в 2014–2015 роках Уряд та Верховна Рада України запровадили зміни до вітчизняного законодавства з метою зниження цієї ставки.

28 грудня 2014 року в Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування» [6] були внесені зміни, які передбачали, що з 1 січня 2015 року при нарахуванні заробітної плати фізичним особам ставки єдиного внеску застосовуються з коефіцієнтом 0,4, у випадку, якщо платником виконуються одночасно такі умови:

1) загальна база нарахування єдиного внеску за місяць, за який нараховується заробітна плата в 2,5 рази або більше перевищує загальну середньомісячну базу нарахування єдиного внеску платника за 2014 рік; або якщо загальна база нарахування єдиного внеску не перевищує в 2,5 рази, або більше загальну середньомісячну базу нарахування єдиного внеску платника за 2014 рік, то платник замість коефіцієнту 0,4 застосовує коефіцієнт, що розраховується шляхом ділення загальної середньомісячної бази нарахування єдиного внеску платника за 2014 рік на загальну базу нарахування єдиного внеску за місяць, за який нараховується заробітна плата;

2) середня заробітна плата по підприємству збільшилася мінімум на 30 відсотків у порівнянні з середньою заробітною платою за 2014 рік;

3) середній платіж на одну застраховану особу після застосування коефіцієнта складе не менше ніж 700 гривень;

4) середня заробітна плата по підприємству складе не менше трьох мінімальних заробітних плат.

Проте, ці положення зазначеного Закону виявилися нереальними для застосування платниками оскі-

льки мало хто із суб'єктів господарювання міг збільшити середню заробітну плату порівняно з 2014 роком в 2,5 рази.

Тому, 2 березня 2015 року в Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування» [6] були внесені чергові зміни, які передбачають, що платники єдиного соціального внеску можуть застосувати в 2015 році понижуючий коефіцієнт 0,4, а з 1 січня 2016 року – 0,6, якщо платником одночасно виконуються такі умови:

а) база нарахування єдиного внеску в розрахунку на одну застраховану особу в звітному місяці збільшилась на 20 і більше відсотків порівняно з середньомісячною базою нарахування єдиного внеску платника за 2014 рік в розрахунку на одну застраховану особу;

б) після застосування коефіцієнта середній платіж на одну застраховану особу в звітному місяці складе не менше ніж середньомісячний платіж на одну застраховану особу платника за 2014 рік;

в) кількість застрахованих осіб у звітному місяці, яким нараховані виплати, не перевищує 200 відсотків середньомісячної кількості застрахованих осіб платника за 2014 рік.

Однак, і цими змінами зможуть скористатися не багато підприємств, оскільки для застосування понижуючого коефіцієнта їм необхідно значно збільшити витрати на оплату праці, що в нинішніх умовах не реально. Отже, зазначені зміни не створюють реальних умов для «детінізації» заробітної плати.

Водночас, цю проблему можна реалізувати значно простішими заходами. Для цього необхідно не тільки встановити мінімальну заробітну плату в країні, а й визначити відповідні коригувальні коефіцієнти для кожної спеціальності, тарифного розряду та посади.

При цьому кожна економічно активна особа працездатного віку повинна сплачувати не менше від мінімального розмір податку на доходи фізичних осіб розрахованого з використання мінімального розміру заробітної плати та ставки податку (15%). Прості розрахунки показують, що в 2013 році при кількості 20478 тис. економічно активних осіб та середньомісячній зарплаті 3265 грн Державний бюджет повинен був отримати від цього податку 120,3 млрд грн. Якщо цю суму зменшити на суму ненадходження податку від офіційно зареєстрованих безробітних (7,2%), то Державний бюджет отримав би 111,7 млрд грн, що на 39,5 млрд грн, або 55% більше ніж він фактично отримав в цьому році.

Ці розрахунки проведені без врахування соціальної пільги, яку сьогодні отримують більшість працюючих, яку на нашу думку слід скасувати для всіх категорій працюючих, та запровадити для осіб з мінімальними доходами (до 2 мінімальних заробітних плат (МЗП) ставку податку на доходи фізичних осіб в розмірі 10%. Водночас необхідно запровадити помірнопрогресивну шкалу оподаткування доходів населення, відповідно до якої доходи від 2 до 5 МЗП повинні оподатковуватися за ставкою 15%, від 5 до 10 МЗП – 20%, від 10 до 15 МЗП – 25%, більше 15 МЗП – 30%.

Використання прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб з одночасним запровадженням мінімальної ставки податку для всіх економічно активних осіб та встановлення коригувального коефіцієнту для кожної спеціальності, тарифного розряду та посади дозволить збільшити базу оподатку-

вання та надходження до Державного бюджету України від податку на доходи фізичних осіб як мінімум вдвічі.

До того ж збільшення бази оподаткування ПДФО вдвічі дозволить на стільки ж зменшити ставку єдиного соціального внеску (ЄСВ). При цьому єдиною умовою зменшення для платників ставки ЄСВ повинно бути направлення вивільнених таким чином сум на збільшення заробітної плати найманих осіб.

При реалізації цих пропозицій, в нинішніх умовах, без зменшення надходжень до соціальних фондів, мінімальну заробітну плату в Україні можна було б збільшити до 1450 грн, а ставку єдиного соціального внеску зменшити до 19%.

Слід також зазначити, що запровадження мінімального розміру ЄСВ для всіх економічно активних осіб та збільшення цього розміру на корегувальний коефіцієнт залежно від кваліфікації працівників і займаної посади керівників та адміністративних працівників усуне мотиви до «тіньової» виплати зарплати.

Додатковим фактором для виведення всієї заробітної плати найманих працівників з «тіні» повинно стати встановлення додаткових вимог для виплати пенсіонерам мінімальної заробітної плати. Не можна говорити що цей показники сьогодні в Україні високий, однак досить часто мінімальну пенсію отримують ті, хто протягом всього життя офіційно майже ніколи не працював. Тому, на нашу думку, передумовою для отримання мінімальної пенсії для всіх пенсіонерів, крім тих хто не міг працювати за станом здоров'я, повинна бути наявність обов'язкового трудового стажу встановленого законодавством України для виходу на пенсію та сплати протягом цього періоду мінімального єдиного соціального внеску. В іншому випадку мінімальна пенсія для зазначеної категорії пенсіонерів повинна визначатися пропорційно кількості відпрацьованих ними років обов'язкового трудового стажу для виходу на пенсію.

Таким чином, реалізація запропонованих заходів дозволить одночасно зменшити податкове навантаження на населення з найменшими доходами, збільшити його для працівників з високими доходами, знизити ставку єдиного соціального внеску, легалізувати виплату заробітної плати, яка до нині виплачується в «тіні», та збільшити надходження до Державного бюджету України. При повній «детінізації» заробітної плати, навіть після зменшення вдвічі ставки єдиного соціального внеску, збільшаться надходження до соціальних фондів, та вдасться вирішити проблему дефіциту Пенсійного фонду України.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, потрібно зробити висновок, що однією з найбільших проблем, яка гальмує розвиток національної економіки, є «тінізація» вітчизняного бізнесу та виплат заробітної плати. Невирішення зазначеної проблеми зумовлено неефективними діями нашої країни, пов'язаними з запровадженням пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб, та заходами із зниження ставки єдиного соціального внеску, які не можуть бути реалізовані більшістю вітчизняних підприємств.

Тому, з метою виведення заробітної плати з «тіні», Україні необхідно повернути прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб, знизити податкове навантаження на найменш захищені верстви

населення та посилити його на осіб, які отримують високі доходи, встановити диференційований мінімальний розмір єдиного соціального внеску для різних категорій працюючих, знизити без будь-яких додаткових обмежень ставку цього внеску та визначити мінімальний розмір пенсії пенсіонерам пропорційно кількості відпрацьованих ними років обов'язкового трудового стажу для виходу на пенсію.

Список використаних джерел

1. Вишневський В. Принципи оподаткування: обґрунтування і емпірична перевірка / В. Вишневський // Економіка України. – 2010. – № 10. – С. 55–72.

2. Соколовська А. М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки / А. М. Соколовська // Фінанси України. – 2006. – № 9. – С. 65–81.

3. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstst.gov.ua>.

4. Лютий І. Концепція реформування податкової системи України та конкурентоспроможність національної економіки / І. Лютий, В. Тропіна // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 19–27.

5. Крисоватий А. І. Податкові трансформації та економічне зростання / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2008. – № 9. – С. 10–24.

6. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI з наступними змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

А. И. Бутенко

академик АЭН Украины, д-р экон. наук

Т. В. Уманец

академик АЭН Украины, д-р экон. наук

И. Н. Сараева

*канд. филос. наук
г. Одесса*

ОЦЕНКА УРОВНЯ ДОСТУПНОСТИ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ ДЛЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Актуальность темы. Опыт функционирования отечественного малого и среднего предпринимательства (в дальнейшем МСП) свидетельствует о том, что проблемы его развития значительно опережают существующие теоретические, методические, экспериментальные разработки, нормативно-правовые акты, регламентирующие его деятельность. Среди факторов, оказывающих негативное влияние на развитие МСП, следует выделить, в первую очередь, такие как: общее сокращение отечественного товарного производства, рост цен, инфляцию, резкое снижение платежеспособности населения, коррупцию.

Для того, чтобы МСП успешно развивалось в нынешних условиях, необходимо усовершенствовать механизм их развития и государственной поддержки, одной из составляющих которой является финансово-кредитная политика. Этим и объясняется необходимость реальной оценки уровня доступа МСП к финансовым ресурсам, так как выполнение любой программы поддержки МСП в полном объеме возможно только при условии стабильности их финансирования.

Анализ последних исследований. Значительный вклад в исследование вышеуказанных проблем внесли такие отечественные ученые и практики, как: А. Азаров, А. Бодюл, Л. Воронова, О. Кириленко, М. Кучерявенко, И. Лютий, И. Лунина, А. Поддергин, М. Романюк, В. Федоров и др. Однако, существующий механизм предоставления финансовых ресурсов предприятиям малого и среднего бизнеса в условиях нынешней нестабильности в политико-экономической

сфере, макроэкономические условия и риск залога привели к необходимости оценки реальной ситуации относительно доступа МСП к финансовым ресурсам и разработке мероприятий, которые бы адекватно отвечали реалиям сегодняшнего дня и стабильности функционирования предприятия.

Целью статьи является оценка реальной ситуации относительно доступа МСП к финансовым ресурсам и разработка мероприятий, направленных на нивелирование негативных факторов в сфере развития МСП, которые впоследствии должны улучшить положение дел относительно доступа МСП к финансовым ресурсам.

Изложение основного материала. В условиях социально-экономического кризиса, который переживает экономика Украины, МСП могло бы стать движущей силой для решения многих проблем, в первую очередь, занятости и трудоустройства вынужденных переселенцев, выравнивания региональных диспропорций, снижения социальной напряженности и формирования основ экономической и социально-политической стабильности в обществе.

Однако сегодня отечественный бизнес вынужден выживать в очень сложных условиях возникновения новых рисков как глобального, так и внутреннего характера. Это, естественно, сказывается на экономической активности МСП. Так, например, если в 2013 г. по сравнению с 2012 г. количество малых и средних предприятий Украины возросло на 7,4%, то в 2014 г. по сравнению с предыдущим – снизилось на 8,5%,